

ŞAGİRD KOLLEKTİVİNİN TƏŞKİLİ VƏ TƏRBİYƏSİ
ОРГАНИЗАЦИЯ И ВОСПИТАНИЕ УЧЕНИЧЕСКОГО КОЛЛЕКТИВА
ORGANIZATION AND UPBRINGING OF PUPILS COMPANYY

UOT 37

Leyla Teymur qızı Sadıqova

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı,
Bakı şəhəri Nizami rayonu 251 nömrəli tam orta məktəbin
təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavini
<https://orcid.org/0009-0002-5602-256X>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).84-89](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).84-89)*

**MƏKTƏB MÜHİTİNDƏ ŞAGİRD LƏRDƏN İBARƏT KOLLEKTİVİN
FORMALAŞDIRILMASININ AKTUALLIĞI**

Лейла Теймур гызы Садыгова

*докторант по программе доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики,
заместитель директора по учебно-воспитательной работе
полной средней школы № 251 Низаминского района города Баку*

**АКТУАЛЬНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВА УЧАЩИХСЯ
В ШКОЛЬНОЙ СРЕДЕ**

Leyla Teymur Sadygova

*doctorial student in the program of doctor of philosophy
of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
deputy director
for Training and Upbringing of Secondary school no. 251 of Nizami district of Baku city*

**RELEVANCE OF FORMING A COLLECTIVE OF STUDENTS
IN THE SCHOOL ENVIRONMENT**

Xülasə. Bu məqalə məktəb mühitində şagirdlərdən ibarət kollektivin formalaşdırılmasının aktuallığını əsaslandırır. Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla məktəb kollektivinin inkişaf xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir. Peşəkar qabiliyyətlər, bacarıqlar, habelə müəllimin pədaqoji obrazı siniflə birgə yaradıcı və səmərəli fəaliyyətin müxtəlif formalarının təşkilinin səmərəli üsullarını əks etdirir. Şagird kollektivinin pədaqoji idarə edilməsini hər bir şagirdin şəxsiyyətinin inkişafına yönəlmiş, şagird kollektivində keyfiyyət dəyişiklikləri məqsədi ilə edilən pədaqoji təsir kimi başa düşürük.

Şagird kollektivinin ardıcılığı özünüidarəetmə qabiliyyəti ilə ifadə olunur. Şagird kollektivinin inkişaf mərhələlərindən keçməsinə əsaslanaraq, pədaqoji idarəetmə dəyişikliklərə məruz qalmalıdır. Pədaqoji idarəetmənin səviyyəsi şagird kollektivinin inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır. Təcrübədə kulminasiya nöqtəsi pədaqoji idarəetmənin şagird kollektivinin özünüidarəsinə funksional keçididir.

Açar sözlər: *Kollektiv, şagirdlər, məktəb mühiti, müəllim, kollektiv fəaliyyət.*

Резюме. В данной статье обоснована актуальность формирования коллектива учащихся в школьной среде. Рассмотрены особенности развития сотрудников школы с учетом индивидуальных особенностей учащихся. Профессиональные способности и умения, а также педагогический имидж учителя отражают эффективные методы организации различных форм творческой и эффективной деятельности совместно с классом. Под педагогическим управлением ученичества мы понимаем педагогическое воздействие, направленное на развитие личности каждого обучающегося, на качественные изменения в ученичестве.

Системность ученического коллектива выражается в способности самоуправления. Педагогическое управление должно претерпевать изменения в зависимости от этапов развития ученического контингента. Уровень педагогического управления должен соответствовать уровню развития ученического коллектива. Кульминацией опыта является функциональный переход педагогического управления к самоуправлению ученическим коллективом.

Ключевые слова: коллектив, учащиеся, школьная среда, учитель, коллективная деятельность.

Summary. This article justifies the relevance of forming a collective of students in the school environment. The development characteristics of the school staff are considered, taking into account the individual characteristics of the students. Professional abilities, and skills, as well as the pedagogical image of the teacher, reflect effective methods of organizing various forms of creative and effective activity together with the class. We understand the pedagogical management of the student body as a pedagogical effect aimed at the development of the personality of each student, aimed at quality changes in the student body.

The consistency of the student collective is expressed by the ability of self-management. Pedagogical management should undergo changes based on the development stages of the student body. The level of pedagogical management should correspond to the level of development of the student collective. The culminating point in the experience is the functional transition of pedagogical management to self-management of the student collective.

Keywords: Collective, students, school environment, teacher, collective activity.

Sınıf kollektivinin formalaşması ikili xarakter daşıyır, çünki məktəb komandası davamlılıq və özünü inkişaf xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən psixoloji kollektivdir. Məhz bu əlamətlər mütərəqqi inkişafın əsasını təşkil edir. Kollektivdə əxlaqi keyfiyyət kimi kollektivə mənsub olmaq, onun qarşısındakı vəzifələri vaxtında yerinə yetirmək, lazım gələrsə, ictimai mənafeələr naminə şəxsi maraqlarını qurban vermək bacarığında təzahür edir. Şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin və onların kollektivdə rolunun öyrənilməsi fəalları rəşional seçilməsi və kollektivin başında mənfə mənəvi yönümlü liderin olmaması üçün aparıcı şərtlərdən biridir. Məktəbə yeni gələn uşaq təhsil fəaliyyəti ilə bağlı müntəzəm öhdəliklər götürür. Uşağın uyğunlaşma dövründə müəllimin gələcək müsbət, yüksək uyğunlaşma üçün əlverişli şərait yaratması, kollektivdə əlverişli mühit yaratmaq üçün uşaqların fasilələrdə, dərslər zamanı bir-biri ilə ünsiyyətini müşahidə etməsi vacibdir. Məktəb həyatının ilkin dövründə şagirdlər arasında kollektivin inkişafı birgə təlim fəaliyyətləri vasitəsilə baş verir. Dərs zamanı şagirdlərin kollektivlər, cütlər şəklində işləməsi uşaqların birliyinə, bir-birini dinləmək, problemlə məsələyə cavab tapmaq bacarığının formalaşmasına gətirib çıxarır.

Digər uşaqlara rəğbət bəsləmək bacarığı, həmyaşıdları ilə dost olmaq imkanı, cəmiyyətdəki davranış mədəniyyəti ilə tanışlıq – bütün bunlar uşaq tərəfindən təhsil müəssisəsinə daxil

olduqdan sonra əldə edilir. Hər bir uşağın fərdi xüsusiyyətləri bütün komandanın maraqlarına uyğun olaraq inkişaf edir. Tərəfdaşlıq şagirdlərin birgə fəaliyyəti prosesində formalaşır. Şagirdlərə kollektiv hissini aşılınması onların fərdi şəxsi keyfiyyətlərinin üzə çıxarılmasına, məhriban kollektivin formalaşmasına, ibtidai sınıf şagirdlərinin müsbət sosiallaşmasını təmin etməyə kömək edir. Sosiallaşma prosesi şagirdin mənəvi dünyasının formalaşması üçün ən vacib şərt-dir. Şəxsiyyətin formalaşması onun şagirdlər arasında qarşılıqlı əlaqəni təşkil etməyə qadir olan müasir dünyaya uğurlu uyğunlaşmasını təmin edir. Məktəb icması, hər hansı bir sosial kollektiv kimi, bu prosesin birbaşa nəticəsi olmadan sınıf idarəetməsini formalaşdıraraq özünü təşkilatla xarakterizə olunur. Sınıf otağı müasir cəmiyyətdə təhsilin vacib elementi hesab edilə bilər. Sınıfdə yeni bir uşağın görünməsi məktəb icması daxilindəki münasibətlərə təsir göstərir.

Müasir psixoloqların əksəriyyəti razılaşaraq şagirdlərin məktəb kollektivini hissələrinin inkişaf mərhələlərini beş əsas dövr müəyyən etmişlər. Beləliklə, kollektivdə duyğunun inkişafının ilk dövrü "qum yatağı"dır. Bu mərhələ təhsil prosesi zamanı tanış olmayan və əvvəllər birləşməmiş uşaqların bilik əldə etmək üçün bir araya gəlməsi prosesini xarakterizə edir. Uşaq məktəb komandasının inkişafının növbəti mərhələsi "yumşaq gil" kimi inkişaf mərhələsidir. Şagird-

lər fərdi xüsusiyyətlərinə görə maraqlarına və ümumi dünyagörüşünə görə kollektivlərə yerləşdirilir. Belə kollektivlər müəllimlə təmasda olur, ümumtəhsil məktəbi və məktəbdənkənar məsələləri həll edir. Uşaq məktəb komandasının formalaşmasında üçüncü mərhələ "yanıb-sönən mayak" adlanır. Məktəbin fəal şagirdləri olan liderlərin daxil olduğu sinif aktivləri siniflərarası münasibətlərin güclü tənzimləyicisidir. Müəllimə təşkilatı sinif məsələlərini həll etməyə kömək edən, həmyaşıdları arasında nüfuza malik olan, onlara rəhbərlik edən məktəb sinif fəallarıdır.

Aktiv məktəb münasibətlərində əsas həlqə olduğundan, onun orta səviyyədə təşkili aktivin fəaliyyətində pozulmalara səbəb ola bilər. Məktəb komandasının inkişafının dördüncü mərhələsi "qırmızı yelkənlər" dir. Bu mərhələdə uşaqlar başqalarına qarşı dözümlü olur, dostluğun əhəmiyyətini dərk edir, həmrəy komanda hissi yaranır. Məktəb komandasının ən yüksək inkişaf səviyyəsi "yanan məşəl" adlanır. Məhz bu dövrdə kollektivizm hissi ən yüksək həddə çatır və ümumi mənafe naminə öz mənafeyini qurban vermək istəyi yaranır. Şagirdlərin məktəb komandası kimi bir konsepsiyanın inkişafı, uşaq komandasının formalaşmasının fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, bir uşağın məktəb həyatının uzun müddətində mərhələlərlə baş verir. Şagirdlərdən ibarət sıx bir kollektiv formalaşmış sinif digərlərindən yüksək təhsil və yaradıcılıq fəaliyyəti, mehriban ünsiyyət üçün əlverişli atmosfer, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin problemlərinin həllinin yüksək dərəcəsi və fərdi xüsusiyyətlərin inkişafı ilə fərqlənir. Sinif kollektivinin yaradılması təkcə şagirdlər üçün deyil, müəllimin özü üçün də vacib meyardır. Müəyyən pedaqoji problemlərin şagirdlərlə birgə həllində maraqlı olan müəllimdir [3, s. 88].

Peşəkar qabiliyyətlər, bacarıqlar, habelə müəllimin pedaqoji obrazı siniflə birgə yaradıcılıq və tərbiyə fəaliyyətinin müxtəlif formalarının təşkilinin səmərəli yollarını əks etdirir. Məktəb həyatının atmosferinə düşmüş hər bir uşaq bir sıra xarakterik və fərdi şəxsi keyfiyyətlər, bilik və bacarıqlar əldə edir, xüsusən: bütün komanda üçün verilən tapşırığı yerinə yetirmək üçün məsuliyyət daşımaq və öz tapşırıqlarını vaxtında yerinə yetirmək kimi keyfiyyətlər qazanır [2, s.487].

Sinif və sinif rəhbəri anlayışları bir-birinə uyğun gəlməyə bilər, çünki sinif kollektivinin

və onun müəlliminin imici həmişə düzgün inkişaf etmir. Sinif rəhbərinin yenidən bölüşdürülməsi və ya tez-tez dəyişməsi halında sinif aşağı səviyyədə inkişaf edir. Ümumiləşdirsək, aydınlaşdırmaq istərdim ki, xarici amillərin təsiri sinifdə kollektiv hissin yaranması üçün müəyyənədi amillə çevrilir. Müəllimin və bütün şagirdlər komandasının əsas vəzifəsi hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq şəxsi böyümə və inkişaf üçün şərait yaratmaqdır. Müəllim, böyük dost və mentor olmaqla, uşaqları öyrənmədə yeni perspektivlərə, kollektiv ictimai rəyə həvəsləndirə bilər. Müəllim şagird münasibətlərinin tənzimləyicisidir, uşaq kollektivinin fəaliyyətinə rəhbərlik edir.

Sosial təşkilatın bir növü kimi şagird kollektivi ən sadə formalarından - diffuz və ya nominaldan, ən yüksək - kollektivə qədər inkişaf edə bilər.

Şagird kollektivinin ilkin inkişaf mərhələsi assosiasiya kollektividir. Bu mərhələdə kollektivin birgə fəaliyyəti başlayır və komandanın formalaşmasının ilk əlamətləri görünür. Belə bir kollektivdə artıq rəsmi struktur, fəaliyyətin ümumi məqsədi mövcuddur, lakin ayrı-ayrı şagirdlərin fəaliyyəti əsasən fərdi xarakter daşıyır və hələ də onların kollektiv tapşırıqlarını həll etmək üçün birgə işləməsinə ehtiyac yoxdur.

Komanda bir kollektivdə şəxsiyyətlərarası münasibətlərin inkişafının növbəti səviyyəsidir. Kollektiv şagirdlərinin qarşılıqlı əlaqələri və münasibətləri ümumi məqsədlər, birgə fəaliyyətin vəzifələri və bu fəaliyyətin şəxsi əhəmiyyətli məzmunu ilə vasitəçilik edərsə, komanda ola bilər. Komandada baş verən kollektivdaxili fəaliyyət həm kollektivin üzvlərinə, həm də ali təhsil müəssisəsinin digər şagird kollektivlərinə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Sosial əməliyyat sistemi kimi komanda aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməlidir [2, s. 491]:

- *təşkilatı*: müəyyən sosial və pedaqoji vəzifələri yerinə yetirmək üçün komanda üzvlərini birləşdirməyə yönəlmiş;

- *təhsil*: fərdin əqli və sosial inkişafı üçün şərait təmin edən əqli, əxlaqi, fiziki, əmək və estetik tərbiyə üçün optimal şərait yaratmağa yönəlmiş;

- *stimullaşdırıcı*: bütün sahələrdə fərdi fəaliyyət üçün mənəvi və dəyərli stimulların for-

malaşmasına kömək edir; kollektiv üzvlərinin davranışını tənzimləyir, müsbət şəxsiyyət keyfiyyətlərinin formalaşmasına təsir göstərir - sərbəstlik, insanpərvərlik, zəhmətkeşlik, vicdanlılıq, dürüstlük, ədalətlik, qətiyyət, ləyaqət və s.

Şagird komandası digərlərindən aşağıdakı xüsusiyyətlərə görə fərqlənir:

- əsas fəaliyyət növü (ali təhsil almağa yönəlmiş tədqiqatlar);

- kompozisiyanın sabitliyi;

- ünsiyyət intensivliyi;

- münasibətlərin kifayət qədər aydın tənzimlənməsinin olması;

- kollektiv üzvlərinin tabeçilik münasibətləri sistemi ilə müəyyən edilən funksional asılılığının olması;

- təhsil kollektivlərində şəxsiyyətlərarası münasibətlərin strukturu status kateqoriyalarının qeyri-bərabər kəmiyyət tərkibi və dinamizmi ilə xarakterizə olunur ki, bu da onu hədəflənmiş pedaqoji təsirlər vasitəsilə optimallaşdırmağa imkan verir;

- məqsəd vəhdəti – komanda üzvlərinin ixtisasa yiyələnmək istəyi.

Şagird kollektivi ilə fərd arasında münasibətlərin inkişafı bir neçə mərhələdən keçir:

- Mərhələ 1 – *fərdin yeni kollektivin üzvü kimi uyğunlaşması*. Özünü bir fərd kimi sübut etmək zərurətini dərk etməzdən əvvəl o, kollektivdə qüvvədə olan normaları (əxlaqi, tərbiyəvi və s.), onun digər üzvlərinin malik olduğu fəaliyyət üsul və vasitələrini mənimsəməlidir.

- Mərhələ 2 – *fərdiləşdirmə*. Bu, uyğunlaşmanın əldə edilmiş nəticəsi (şagirdin "hamı kimi" olması) ilə şagirdnin özünün özünəməxsus fərdiliyinə malik olan, qane olunmayan unikal şəxsiyyət kimi özünü maksimum təzahür etdirmək ehtiyacı arasındakı ziddiyyətlərin kəskinləşməsindən ibarətdir.

- Mərhələ 3 – *fərdin kollektivə inteqrasiyası*. Şagird yalnız kollektivin inkişafının ehtiyac və tələblərinə uyğun gələn fərdi xüsusiyyətləri, habelə kollektivin həyatına əhəmiyyətli töhfə vermək üçün öz ehtiyaclarını saxlayır. Eyni zamanda, kollektiv, müəyyən dərəcədə, kollektiv normalarını dəyişir, kollektiv tərəfindən onun inkişafı üçün dəyər-əhəmiyyətli kimi tanınan şagird xüsusiyyətlərini mənimsəyir. Fərd və kollektivin qarşılıqlı transformasiyaları belə baş verir.

Şagird kollektivi öz inkişafını keçdikcə onun tərkibində *rəsmi və qeyri-rəsmi liderlər* meydana çıxır. Belə şagirdlər ən çox üstünlük, özünə inam, emosional tarazlıq, stressə qarşı müqavimət, yaradıcılıq, nail olmaq istəyi, təşəbbüskarlıq, məsuliyyət, tapşırıqların yerinə yetirilməsində etibarlılıq, müstəqillik və ünsiyyət-cillik ilə xarakterizə olunur.

Şagird kollektivində qeyri-rəsmi lider, formal statusuna deyil, bacarıqlarına və səlahiyyətlərinə görə kollektivə əhəmiyyətli təsir göstərən şagirdidir. Kollektivdəki psixoloji ab-hava, üzvlərinin rifahı, eləcə də orada qəbul edilən əxlaq normaları əsasən qeyri-rəsmi liderlərdən asılıdır.

Ayrı-ayrı şagirdlərin, eləcə də bütövlükdə akademik kollektivlərin şəxsiyyətinin inkişafının təsirli vasitəsi şagird özünüidarəsidir. Şagirdlərin özünüidarəsi ali təhsil müəssisəsinin və ya onun ayrı-ayrı bölmələrinin həyatı ilə bağlı idarəetmə qərarlarının hazırlanmasında, qəbulunda və həyata keçirilməsində şagirdlərin fəal iştirakını, şagirdlərin hüquq və mənafelərinin müdafiəsini, şagirdlərin hüquq və mənafelərinin müdafiəsini, şagirdlərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsini nəzərdə tutan idarəetmə formasıdır.

Şagird özünüidarəetmə orqanlarının yaradılmasında əsas məqsəd *hər* bir şagirdin şəxsi və peşəkar inkişafı, müstəqil yaradıcılıq fəaliyyəti, qəbul edilmiş qərarlara görə məsuliyyət dərk etməsi, məsuliyyətli vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşması, komandanı idarə etmə vərdişlərinə yiyələnməsi üçün münbit şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Şagird idarəetmə orqanlarının əsas vəzifələri bunlardır:

- şagirdlərin hüquq, mənafelərinin təmin edilməsi və müdafiəsi;

- şagirdlərin təhsil, elmi və yaradıcılıq fəaliyyətini təşviq etmək;

- şagirdlərin yaşayış və istirahəti üçün müvafiq şəraitin yaradılmasına yardım etmək;

- şagirdlərin öz öhdəliklərini yerinə yetirmələrini təmin etmək;

- sağlam həyat tərzinin təbliği, şagirdlərin cinayət törətməsinin qarşısının alınması, spirtli içkilərdən, narkotiklərdən, siqaretdən istifadə və s.

Həyatı problemlərin müstəqil şəkildə qoyulması və həlli prosesində şagird kollektivinin üzvləri təşəbbüskarlıq və müstəqillik inkişaf etdirir, yaradıcı və intellektual qabiliyyətləri inki-

şaf etdirir. Ali təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi və ictimai təşkilatların nümayəndələri ilə işgüzar əlaqələrin genişləndirilməsi şagirdinin işgüzar ünsiyyət bacarıqlarının və təşkilatçılıq qabiliyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda kollektivdə xüsusi sosial-psixoloji ab-hava yaradılır ki, bu da gənclərin emosional və intellektual özünütənzimləmə sahəsində fəallığını stimullaşdırır.

Bu gün deyə bilərik ki, təhsil müəssisələrinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması, təhsilin ictimai və dövlət idarəçiliyinin inkişafı məqsədilə şagird kollektivinin özünüidarəsi və pedaqoji idarəetmə mövzusunun fəal şəkildə nəzərdən keçirilməsi üçün müəyyən hüquqi baza yaradılmışdır.

“Pedaqoji kollektiv idarəetmə” termini sistemli-struktur münasibətlər əsasında müəyyən edilir. Pedaqoji kollektiv idarəetmə - təhsil müəssisəsinin idarəetmə səviyyəsi sistemi pedaqoji fəaliyyət səviyyəsinin və peşə sərəştəsinin səviyyəsinin strukturunda nəzərə alınır. “Pedaqoji kollektiv idarəetmə” – təhsil müəssisəsinin idarəetmə forması” sistemi pedaqoji fəaliyyət formalarının strukturu vasitəsilə nəzərdən keçirilir.

Pedaqoji idarəetmə dedikdə, şagirdlərin təhsil prosesində şagird kollektivinin özünüidarəsinin formalaşması və şəxsi inkişafı üçün şərait yaratmaq məqsədi ilə pedaqoji fəaliyyət başa düşülür [1,s.32].

Təcrübə göstərmişdir ki, şagird kollektivin inkişafı yolu ilə müəllimlərin idarəetmə fəaliyyətinə hazırlanması müəllimlərin fərdi davamlı özünütəhsilini və peşə təhsilini, pedaqoji bacarıqların inkişafını, təlim-tərbiyə işlərinin aparılmasını təmin edən təhsil müəssisəsinin metodik işinin təşkilinə üzvi şəkildə uyğun gəlir.

Praktikada müəllimin funksionallığı ilə onun həyata keçirilməsinin keyfiyyəti arasında uyğunsuzluq var. Bu fenomenin səbəblərindən biri, onların yerinə yetirilməsi prosesində əldə edilən qeyri-kafi nəticələr kimi yerləşdirilən əmək vəzifələrinin icrası ilə bağlı peşəkar çətinliklərdir.

Şagird kollektivinin pedaqoji idarəetmə funksiyasının həyata keçirilməsi təhsil fəaliyyəti proqramları (şagird kollektivi rəhbərinin iş proqramı, əlavə təhsil müəlliminin tərbiyə işi proqramı, müəllimin fəaliyyət proqramı, müəllimin fəaliyyəti proqramı) ilə təsvir edilmişdir. Bu proqramların öyrənilməsi müəllimin idarə-

etmə sərəştəsinin həyata keçirilməsində ümumi əhəmiyyətli səhvləri müəyyən etməyə imkan verir.

Kollektivin aktivi özünüidarənin təşkilində mühüm yer tutur. Aktiv, tapşırıqların icrasında görünən məsuliyyət, təşkilatçılıq və fəallıq göstərən şagird kollektivin bir hissəsidir.

Aparılmış eksperimental tədqiqatlara əsasən belə nəticəyə gələ bilərik ki, müəllimlərin proqramları sənədin qəbul edilmiş strukturuna uyğundur. Zənnimcə, müəllimin idarəetmə sərəştəsinin həyata keçirilməsində peşəkar çətinliklərin səbəblərini adlandırmağa imkan verən çatışmazlıqlar var. Məsələn, proqramlarda həyata keçirilməsi üçün şərtlər (ünsiyyət vasitələri, sosial tərəfdaşlar, təhsil prosesi ilə əlaqə, təhsil prosesində təhsil məkanının xüsusiyyətləri) göstərilmişdir, bu da proqramı bütövlükdə qiymətləndirməyi və müəyyən etmək çətinləşdirir.

Proqramın icrasının effektivliyini gözlənilən nəticələrin təsviri ilə qiymətləndirmək olar. Müəlliflər hər bir proqram tapşırığı üçün performans göstəricilərini göstərmirlər. Eyni zamanda, müəllimlərin proqramlarında onların istifadəsi, qiymətləndirilməsi və təhlili üçün xüsusiyyətləri olmayan müxtəlif və rəngarəng göstəricilər mövcuddur. Proqramlarda hər hansı bir şagird kollektivində hər hansı problemin həlli üçün ən səmərəli iş üsul və formalarının tətbiqini asanlaşdıracaq təklif və göstərişlər toplusu yoxdur. Təhsil müəssisələrinin praktikasnda fənlər (fənlər) üzrə proqramlar kimi şagird kollektivlərinin tədris fəaliyyəti proqramları və onlara əlavə materiallar olan hallarda davamlılıq prinsipindən istifadə edilmir. Sənədlərdə təhsil müəssisəsinin inkişaf proqramı, onun təhsil proqramı, məktəbdənkənar tədbirlər, əlavə təhsillə əlaqəsi göstərilir. Müəllimin təhsil proqramlarında olan bütün bu çatışmazlıqları “metodiki səhvlər” kimi təsnif etmək olar [4,p.79].

Problemin aktuallığı. Kollektiv ideyası qədim zamanlarda insan cəmiyyətinin təkamülünün başlanğıcında, təcili ehtiyac səbəbindən yaranmışdır. Bəşəriyyətin yarandığı andan fərdi davranış formalarına birbaşa əsaslanan fərdin ictimailəşməsi prosesi başladı. İş icma üzvlərinin ehtiyaclarına tolerant münasibətin yaranmasına kömək etdi və bu, tədris kollektivin hər bir üzvünə fərdi yanaşmanı nəzərə alaraq şüurlu kollektiv hissin yaranmasına səbəb oldu. Tədris insanlar başa düşdülər ki, şagirdlərin kollektiv fəaliyyəti uşağın şəxsiyyətini inkişaf etdir-

məyin yeganə düzgün yoludur. Bu, şübhəsiz ki, insanların həyat şəraitini yaxşılaşdırdı. Uşağın şəxsiyyətini inkişaf etdirmək bütün komandanın vəzifəsinə çevrilir. Yaşlı nəslin nümayəndələri müəllim və mentor kimi çıxış edirlər. Kollektiv həyat tərzinin yaranmasında uşağı əhatə edən cəmiyyət mühüm rol oynayır. Bu dövrdə xüsusi və məqsədyönlü təhsil yoxdur. Uşaqların yetkin həyatı 13 yaşından başlayır. Onların tərbiyəsində və inkişafında əsas köməkçilər ağacdən hazırlanmış oyuncaqlar, totem heyvanlarının müxtəlif talismanları, uşaqların bədən tərbiyəsində köməkçi olan yumşaq ağacdən hazırlanmış heykəlciklər kimi təbii vasitələr idi. Kollektiv ov üçün nəzərdə tutulmuş oyuncaqlar cəmiyyətdə ovçu, əkinçi və döyüşçü üçün lazım olan rolların və praktiki bacarıqların bölüşdürülməsini öyrətməyə kömək edirdi. Qızlara ev işləri, tikiş və digər qadın bacarıqları öyrədilməli idi. Gənc nəslin tərbiyəsində fiziki, ritual və sosial-mənəvi tərbiyə də mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

Problemin elmi yeniliyi. Uyğunsuzluqların qarşısını almaq üçün təhsil müəssisəsinin proqram və metodik sənədləri aşağıdakıları müəyyən etməlidir: müəllimin funksional vəzifələrində ifadə olunan müəllimin idarəetmə sərəştəsinin məzmunu, fəaliyyət meyarları, pedaqoji idarəetmənin səmərəliliyi meyarları.

Bu mövqenin müəyyənləşdirilməsinin nəticəsi olaraq təhsil müəssisəsinin pedaqoji idarəetmə modelinin olması, təhsil müəssisəsinin ümumi konsepsiyasında pedaqoji idarəetmənin mövqeyinin müəyyən edilməsi zərurəti yaranır.

Özünüidarəetmə səviyyəsini müəyyən etmək üçün təhsil müəssisələrindən alınan sənədlər, müəllimlər, şagirdlərin valideynləri arasında sorğular, şagirdlərin test nəticələri əsasında şagird özünüidarəetmənin təşkili və fəaliyyətini öyrənərək, təcrübədə aşağıdakı mövqeləri müəyyən etdik:

- şagird kollektivinin pedaqoji idarə edilməsi tsiklik fəaliyyətlə xarakterizə olunur; pedaqoji idarəetmə funksiyalarını həyata keçirərkən kollektivin özünüidarəetmə səviyyəsinə uyğun olaraq vəzifələr fərqləndirilir və zəruri şərtlər müəyyən edilir;

- müəllimin fəaliyyətinin dəyərləri ilə şagirdlərin fəaliyyəti üst-üstə düşdüyü zaman pedaqoji idarəetmə şagird kollektivinin inkişafına kömək edir;

- şagird kollektivinin pedaqoji idarə edilməsi şagird kollektivinin fəaliyyət rejimində və inkişaf rejimində həyata keçirilə bilər;

- pedaqoji idarəetmə aşağıdakı meyarlar əsasında şagird kollektivinin inkişafı ilə şərtlənir və qarşılıqlı surətdə əlaqələndirilir: şagirdin təşkilatlanması, idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsində iştirakı və komandanın işinin nəticələrinə görə şagirdlərin məsuliyyəti;

- pedaqoji idarəetmə şagird kollektivinin fəaliyyətində şüurlu proqnozlar verir - şagird kollektivi pedaqoji tələblər çərçivəsində fəaliyyət göstərir;

- pedaqoji idarəetmə şüurlu şəkildə şagird kollektivinin özünüidarəetməni formalaşdırır və stimullaşdırır;

- şagird kollektivinin özünüidarəetməni pedaqoji idarəetmənin müəyyən səviyyəsini nəzərdə tutur.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Qeyd etmək lazımdır ki, praktikada pedaqoji idarəetmənin özü deyil, onun informasiya təzahürlərinin təhlili ölçülür. Deməli, fikrimizcə, şagird kollektivinin pedaqoji idarə edilməsinin nəzəriyyəsi və praktikada tətbiqi çətinlikləri mövcuddur. Bu, həm də məqalənin praktik əhəmiyyətini artırır, onu xüsusilə pedaqoqlar və tələbələr üçün vacib edir. Bundan əlavə, problemlərin və onların səbəblərini, həlli gözlənilən vəzifələrin təqdim edilməsi məqalədən elmi səviyyədə faydalanmaq imkanı yaradır ki, bu da məqalənin praktik əhəmiyyətini artıran amildir.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev Ə.Ə. Azərbaycan ictimai pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi. -Bakı: Avropa,- 2005. -132 s.
2. Həsənov, A.M. Pedaqogika. / A.M. Həsənov. -Bakı: Nasir, -2011. -494 s.
3. Буйлова Л.Н. Государственный заказ на дополнительное образование детей: проблемы формирования и освоения [Текст] // Техническое творчество молодежи, -2018. — 88 с.
4. Juceviciene, P., Petkunas, V. The change of educational paradigm under the influence of ICT implementation: criteria of evaluating the teacher and student's roles. - Social sciences, 2 (52), -2021.- p. 79-91.

E-mail: leylateymurova959@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 17.04.2024